

מלאכה שאינה צריכה לגופה

שיטת רש"י: הסתירות בלשונות רש"י / ביאור הרמב"ן: אם סובר רש"י כהסבר זה / נראה דלכולי עלמא בגוונא דחופר גומא וא"צ אלא לעפרה נחשב כא"צ לגופה מחמת שיש כאן מלאכה נוספת / נחלקו רש"י והרמב"ן בגוונא שאין הגדרה נוספת לפעולה מלבד המלאכה מה מפקיע מן המלאכה, אם חסרון התיחסות המלאכה להעושה או חסרון הנאה מגוף המלאכה / שיטת התוס' / לדעת רש"י הבערה היא מלאכה שאינה צריכה לגופה רק ביחס לחלק התיקון; מיישב לפי"ז קושיית הרמב"ן / שיטת בעל המאור / יסוד הדבר דבעינן 'צריכה לגופה' במלאכה לכו"ע ילפינן ממלאכת מחשבת, ולא נחלקו אלא היכי דיינינן מהו צורך המלאכה / הצעה חדשה בשיטת רש"י שאין לך חסרון במלאכת מקלקל ביש בה תיקון בלאו הלכתא דמלאכה שאצל"ג / ביאור דברי הגמ' לעיל בדין חופר גומא לרבי יהודה / הערות וביאורים בדברי התוס' (צו, א ד"ה ר"ש) / הערות וביאורים בדברי התוס' (קו, א ד"ה דאמר) / נקודות בדברי הרמב"ן / שיטת הר"ן / קושיא עצומה בסוגיא בכריתות

דברים בהגדרת מלאכה שאינה צריכה לגופה וסיבת פטורה¹

נפתח תחילה בס"ד בהבאת לשונות הראשונים ז"ל בהגדרת 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', ומשם בארה להבין ולהשכיל בכל האופנים והפרטים.

שיטת רש"י: הסתירות בלשונות רש"י

[א] לשון רש"י בדברי המשנה (צג, ב ד"ה ור' שמעון פוטר): דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכל מלאכה שאינה צריכה אלא לסלק מעליו הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, דברצונו לא באה לו, ולא היה צריך לה, הלכך לאו מלאכת מחשבת היא לר' שמעון.

והנראה בדבריו שהגדרת המלאכה אם היא צריכה לגופה איננה לאיזה תכלית נעשית המלאכה, האם המלאכה נעשית לצורך יעודה העיקרי או לצורך תועלת צדדית, אלא אם יש לאדם העושה צורך וענין ורצון בעצם המלאכה.

וכן הוא בלשון רש"י לעיל (לא, ב ד"ה אפילו בפתילה): חס על הפתילה נמי אינה צריכה המלאכה לגופה, דמלאכה היינו כיבוי, וכיבוי עצמו אינו צריך לו, דאם לא הובערה מעולם הוה ניחא ליה אם מתחלה הובחבה, הואיל וחס עליה, כי אית בה טפי הוה ניחא ליה בה.

וכן הוא בלשון רש"י לעיל (יב, א ד"ה רבי יהודה)², ובלשון רש"י בהגיגה (י, א ד"ה שאינה צריכה לגופה), ובלשון רש"י בסנהדרין (פד, ב ד"ה מקלקל הוא).

וצ"ב טובא, דהא לעיל (עג, ב) פירש: מתקן – כמו מוציא את המת לקוברו אינו צריך לגופה דהוצאה ולא למת אלא לפנות ביתו והוצאה הצריכה לגופה כגון שהוא צריך לחפץ זה במקום אחר.

---

¹ מאחר שהדברים נכתבו תוך כדי הלימוד והעסק בשמועה זו, אינם מסודרים וערוכים, ויש כאן משנה ראשונה ומשנה אחרונה, ואעפ"כ לא זוה שמועה ממקומה.

כמה הערות נכבדות נאמרו ברבים ביום המישי מ' חשון.

² ובדבריו שם לגבי הוצאה בכיס של זיבה מבואר עוד סברא זאינו צריך לעיקר תכליתה כי הכא שאינו צריך לזיבה זו שעל ידה בא הכיס הזה. וצ"ב.

הרי שלא הוזקק להוסיף הטעם 'שברצונו לא באה לו', אלא סגי ליה בטעם שאינו צריך לגוף ההוצאה ולא למת אלא לפנות ביתו.

ויתירה מזו, דאם אמנם יסוד הגדרת מלאכה שא"צ לגופה הוא שברצונו לא באה לו, הוה ליה למימר מלאכה שאינו צריכה לגופה ולא 'לגופה', דמשמע דקאי על המלאכה. [עי' לשון התוס' צד, א ד"ה רבי שמעון].

ועוד צ"ב, שאם יש כאן חיסרון בשם מלאכה מצד דלא ניהא ליה להעושה וברצונו לא באה לו, מה ענין זה להגדרת עצם המלאכה, והרי מפורש להדיא ברש"י בכמה דוכתי דמהלכתא דמלאכת מחשבת אסרה תורה מפקינן דפטור במלאכה שאצל"ג, ואטו המלאכה אינה 'מחשבת' אם העושה היה מעדיף שלא היה נצרך לה, ונח לו יותר שלא באה מעולם.

וביותר קשה לשון רש"י (קו, א ד"ה ברייתא): דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, הלכך אין לך חובל ומבעיר שאין מקלקל, ואפילו מבעיר עצים לקדרתו מקלקל הוא אצל עצים, ומה שהוא מתקן אצל אחרים לר' שמעון לא חשיב, דהא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא.

וצ"ע שהרי התם ודאי ברצונו באה לו הבערה זו שהוא צריך להבעיר עצים לבישול קדירתו, וא"כ היכי מחשבינן ליה מלאכה שא"צ לגופה.

ולכאורה שמעינן כאן הגדרה חדשה במלאכה שאינה צריכה לגופה, שהחפצא דמלאכה לא מוגדרת כמלאכה בעצמותה מאחר שהיא נחשבת כקלקול במהותה, וצ"ב.

ביאור הרמב"ן: אם מוכר רש"י הסבר זה

[ב] והנה בעיקר הטעם לפטור במלאכה שאינה צריכה לגופה מצינו הסבר בדברי הרמב"ן (צד, א) ובדבריו נראה שבא ליישב הקושיא שהקשו התוס' בסוף דבריהם על שיטת רש"י, וז"ל, פי' מלאכה שאינה צריכה לגופה כגון מוציא את חמת אפי' לקברו שאין לו הנאה בהוצאתו ולא בקבורתו, אבל ההנאה היא הטומאה שהוא מונע ממנו, וכן צידת נחש כדי שלא ישכנו נקראת מלאכה שאינה צריכה לגופה שאינה אלא מניעת חיזק ואין ההנאה והצורך בגופה של מלאכה, וכן כבוי הפתילה והגחלים לעולם מלאכה שאינה צריכה לגופה חוץ מפתילה שלא הובהבה שהוא צריך להדליקה ולכבותה והכיבוי הוא התיקון בעצמו, וכן במכבה את הגחלים לפחמין, אבל התופר ביריעה שנפל בה דרנא אף על פי שברצונו לא היתה נופלת שם דרנא ולא יבוא לעולם לידי אותה מלאכה, כיון שנפלה שם מ"מ צריך הוא לגופה של תפירה ונהנה בה, וכאן טעו אנשים ולכך כתבתי.

ומבואר בדברי הרמב"ן שהגדרת 'צריכה לגופה' היינו שההנאה והצורך במלאכה הינם בגוף המלאכה, ואין המלאכה משמשת רק כמניעת נזק.

ויש לברר אם אמנם זהו המכוון בדעת רש"י, שהרי בדברי רש"י אנו מוצאים בכמה וכמה לשונות שתלה הדבר בענין הרצון והכוונה של העושה, ולא נקט הנקודה אם יש לו צורך והנאה מגוף המלאכה, וצ"ע³.

³ מצאתי רעיון נחמד בספר משכנות אפרים (מהגאון רבי אפרים בורודיאנסקי זצ"ל; סי' יא) שמבאר מחלוקת רש"י ותוס' במקור דין מלאכה שאצל"ג בביאור הילפותא דמלאכת מחשבת גופא, דבאמת מחשבת כתיבא במשכן ומינה ילפינן לשבת כדאיתא בהגיגה שם, ומעתה יש לדון אי מחמת היקשא דשבת ומשכן חשבינן כאילו כתיב מחשבת בשבת, או שבאמת ילפינן ממאי דכתיב במשכן, אלא דמה"ט בעינן דומיא דמשכן.

איברא, בלשון רש"י בחגיגה שם (ד"ה מלאכת מחשבת) ביאר טעם 'מלאכת מחשבת' ביחס לפטור מלאכה שאצל"ג, וז"ל, שהמחשבה חשבה בדעתו ונתכוון לה, וזה לא נתכוון לה לבנין זה לפיכך פטור.

ואף כאן נראה שיסוד דינא דמלאכת מחשבת האמור כאן אינו דין בגוף המלאכה אלא ביחס שבין העושה למלאכה, דבגוונא שא"צ לגופה חשיב כלא נתכוין למלאכה זו.

אולם יעויין בחגהות הרש"ש שם שגרס בלשוננו: שהמלאכה חשבה בדעתו ונתכוין לה, ולפי"ז היה נראה שאין כאן הלכה של כוונה ומחשבה למלאכה, אלא ענין של חשיבות למלאכה ע"י הכוונה, ודוק.⁴

נראה דלכילי עלמא בגוונא דחופר גומא וא"צ אלא לעפרה נחשב כא"צ לגופה מחמת שיש כאן מלאכה נוספת

[ג] מיהו נראה שגם הוספת רש"י וגם ביאור הרמב"ן לא נאמרו בגוונא דחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, שיש כאן ב' עניני מלאכה בפעולה אחת, והיינו שיש כאן פעולה של הוצאת עפר, ויש כאן פעולה של חפירת גומא, כיון שלכאורה סברא פשוטה היא שכאשר אינו צריך אלא לעפרה, אזי הפעולה מצד עצמה מתפרשת כפי רצון וכוונת העושה, וחשבינן ליה כלפי מלאכת חפירת הגומא כמלאכה שא"צ לגופה מצד גוף פעולת המלאכה.

ובכחאי גוונא, אזי לא בעינן לביאורים והסברים למה נחשבת המלאכה כאינה צריכה לגופה, כיון שיש כאן הגדרה נוספת לאותה הפעולה עצמה שהיא מפקיעה מידי הגדרת הפעולה כמלאכה.

ובגוונא של הוצאת מת לקוברו, אף שאין כאן ב' מלאכות המתאחדות בפעולה אחת כמו בחופר גומא, מ"מ ניתן לומר שיש כאן שתי הגדרות שונות לאותה הפעולה, שהרי ניתן להגדיר שיש כאן פעולה של פינוי וסילוק חמת ממקום זה, ולא פעולה של הוצאה דהיינו לקיחה למקום אחר דייקא, ונמצא שהגדרה זו היא המפקיעה מידי המלאכה של הוצאה.

אבל בגוונא של כיבוי וכיוצא בזה, שאין כאן שני ענינים שנתאחדו בפעולה אחת, אלא המלאכה מצד עצמה בודאי מוגדרת כמעשה כיבוי, בזה אנו צריכים לפטור מצד הסברא שברצונו לא באה לו, "דאם לא הובערה מעולם הוה ניהא ליה".

ומעתה נראה שבגוונא של חופר גומא לא נחלקו רש"י והרמב"ן, דבכח"ג המלאכה ממצד עצמה יכולה להתחלק לשתי מלאכות, מלאכת הוצאת עפר ומלאכת חפירת גומא, וניתן להגדיר שהוא מוציא עפר ולא חופר גומא.

ונראה שמה שהוסיף רש"י לעיל (עג, ב ד"ה פטור עליה): ואין כאן משום בנין בבית דקלקל הוא... אבל אם היה צריך לה חייב משום בונה, וכבר נתקשו מה הוצרך לזה. ובפשוטו שהקדים כאן את המאוחר שנתפרש בדברי הגמ' שאפילו לר' יהודה דמחייב במלאכה שאצל"ג הכא מקלקל הוא.

ובזה נחלקו רש"י והתוס', דשיטת רש"י כחד גיסא דהוי כמיעוט שנאמר בגוף הפרשה, וגדרו הוא דין של פטור במלאכה בדומה לפטור שוגג וכד', ואין זה גילוי שבלאו מחשבת אין זה בכלל שם מלאכה כלל, ואילו שיטת התוס' שמחשבת כתיבא במשכן, וגדר הילפותא הוא דומיא דמשכן, וממילא דכל שאין זה צריכה לגופה אין לזה שם מלאכה כלל, יעו"ש באורך.

⁴ שוב התבוננתי שדברי רש"י אינם מוסכים בהכרח על מלאכה שא"צ לגופה במסוים, אלא על כללות הלכתא דמלאכת מחשבת, ועי' להלן אי מתוך הסוגיא מוכרח דקאי על מלאכה שא"צ לגופה או על מקלקל.

ויתכן שבא להדגיש שהפעולה של הוצאת עפר ע"י הפירת גומא יכולה להתפרש כפעולה שאינה מלאכה כלל, ואין הפעולה מצד עצמה מוכרחת שתהא מלאכה, וראה להלן.

ועוד מבואר לפי"ז גבי מבעיר עצים לקדרתו דהוי מקלקל אצל עצים, ומה שהוא מתקן אצל אחרים לר' שמעון לא חשיב, דהא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, ואף דהתם ודאי ברצונו באה לו הבערה זו שהוא צריך להבעיר עצים לבישול קדירתו, אלא שבמבעיר ישנם כאן בעצם ב' מלאכות שונות בפעולה אחת, מלאכת כילוי העצים⁵ ומלאכת הבישול שנהנה מן הכילוי, ובכח"ג לא בעינן לסברא שברצונו לא באה לו על מנת להפקיע מידי המלאכה של מבעיר, כי הוא צריך לתוצאת הבישול ולא לכילוי, ודומה לחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה⁶.

נחלקו רש"י והרמב"ן בגוונא שאין הגדרה נוספת לפעולה מלבד המלאכה מה מפיק מן המלאכה, אם חסרון התייחסות המלאכה להעושה או חסרון הנאה מגוף המלאכה

[ד] אולם נפרדו דרכיהם של רש"י והרמב"ן בבואם לבאר הני גוונא כמו כיבוי וכיוצא בזה שיש כאן פעולה אחת שהיא בודאי מלאכה, וא"כ היכי פטרינן ליה.

לשיטת רש"י הפטור הוא חסרון בהתייחסות מעשה המלאכה אל העושה, שעד כמה שאינו מתכוין למלאכה זו ואפילו מתכוין אלא שאינו רוצה בה לכתחילה, אין המלאכה מתייחסת אליו לחיובו עליה.

ואילו לשיטת הרמב"ן הפטור הוא בעיקר החפצא דמלאכה שבגוונא שאין לו הנאה מגוף המלאכה מיחסרא בחשיבות המלאכה כדי לחייבו.

ולפי כל האמור מבואר היטב שמעיקר הלכתא דמלאכה שא"צ לגופה היינו גוונא שאינו צריך למלאכה, ובגוונא דמוציא מת המלאכה עצמה מתפרשת כמלאכת פינוי מת וסילוק

---

⁵ עיקר הדבר הנראה בדברי רש"י כי הגדרת מלאכת מבעיר היינו שריפת וכליוי העצים מחודש מאוד בסברא, ולכאורה מוכרח מזה שמלאכת הבערה אינה מלאכה של הדלקת ויצירת האש בהיפוך ממלאכת כיבוי שזה לפי פשוטו ביטול האש.

ומטו בזה לשון הגר"ז בקונטרס אחרון (סי' תצה): הנה אף על פי שהמבעיר אינו חייב אלא אם כן צריך לאפר, אף על פי כן עיקר החיוב אינו משום שריפת וכליין העצים אלא משום ריבוי האש.

והגר"ז שם מסיים בה: וכן משמע בתוס' סוף פרק האורג ד"ה בחובל עיין שם שהקשו צריך לאפר היכי חשיב צריכה לגופה. וזה פשוט ואין צריך לפנים.

והיינו שמקושיית התוס' שהקשו דמבעיר שצריך לאפרו הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה נראה מוכרח שהבינו שאין הבערת וכליוי העצים עיקר המלאכה, שא"כ הרי שצריך לאפרו בודאי צריכה לגופה היא.

ועוד יש להוכיח כן מלשון התוס' (קו, א ד"ה חוץ): אבל לר' יהודה אפי' צריך לאפרו ולכלבו פטור דאין זה תיקון חשוב דאין דרך לחבול בחבירו כדי ליתן לכלבו או לשרוף גדיש בשביל האפר.

ומדויק מתוך דבריהם שהמבעיר עצים לצורך בישול קדירתו אין זה נידון כקלקל.

ועי' בארוכה במאמרו של הרב גיורא דרקסלר, 'בדיני מלאכת מבעיר', קובץ ישורון, לא, תשע"ד, עמ' רמג. ובעיקר הנידון יעוין היטב בספר ברכת פריץ עה"ת פרשת ויקהל.

⁶ ואף שבדאי אינו דומה לגמרי, וחופר גומא עדיפא מינה שהרי אף רבי יהודה מודה דפטור משום דהוי מקלקל, ואילו במבעיר עצים וכן בחובל וצריך את הדם לכלבו ג"כ נחשב כמתקן לר"י, [ועי' בתוס' קו, א ד"ה בחובל לענין הגדרת צריכה לגופה בהני גוונא].

ולא כמלאכה של הוצאה, כמבואר בלשונו לעיל (עג, ב), אלא שבכלל מחלוקתם של ר"ש ור"י במלאכה שאצל"ג היינו גם באופנים של כיבוי וכיבוי בזה שלא שייך לומר שהמלאכה מצד עצמה אינה מלאכה, ולכן נקט רש"י סברא נוספת שברצונו לא באה לו.

ושוב התבוננתי שאין הכרח לדברינו, ויתכן שגם לרש"י הסברא שברצונו לא באה לו מגדירה את גוף המלאכה שאינה מלאכת מחשבת, שהיא פעולה הנעשית בחוסר ברירה ואין לה הגדרת מלאכה, ויתכן שלא נחלק על הרמב"ן ובית מדרשו בדבר שיש בו ממש אלא בהסברת הדברים.

ועוד אפשר, שבאמת מוצא דברי רש"י ועיקרם היינו שמלאכת מחשבת היינו מלאכה שיש בה עשיה חיובית ולא פעולה של מניעה וסילוק נזק, וכמו שהאריך בעה"מ, וזוהי ההגדרה של 'אינה צריכה לגופה', שהמלאכה בכה"ג אינה צריכה לגופה – לתוצאה חיובית ממנה, אלא לסלקה מעליו, כלשון רש"י (צג, ב). אלא שע"ז הוקשה לרש"י מחיוב כיבוי, ובזה לא משכחת לה עשיה חיובית שאף במכבה לצורך לעשות פחמין בכיבוי זה, אין כאן עשיה חיובית.

והרמב"ן ודעימיה התגברו על קושיא זו וחידשו שגם את הפעולה היא בעצם בכיוון השלילה והסילוק אם התוצאה היא חיובית ומחווה תיקון בגוף הדבר זה נחשב כצריכה לגופה, שהרי הוא מפיך הנאה מגוף המלאכה, וכלשון הרמב"ן: וכן כבוי הפתילה והגחלים לעולם מלאכה שאינה צריכה לגופה חוץ מפתילה שלא הובחבה שהוא צריך להדליקה ולכבותה והכיבוי הוא התיקון בעצמו, וכן במכבה את הגחלים לפחמין.

אולם רש"י מכח קושיא זו הוסיף את התנאי שברצונו לא באה לו, והיינו שאם הוא חפץ במלאכה זו לכתחילה, וזוהי תכלית המלאכה, גם אם אין העשיה חיובית, כמו כיבוי, נחשב צריכה לגופה.

ולעומת זאת, בזב היוצא בכים שלו חשיב ההוצאה של הכים מלאכה שאינה צריכה, כי ברצונו לא תעשה ואינו צריך לעיקר תכליתה⁷.

שיטת התוס'

[ה] והנה התוס' (צד, א ד"ה רבי שמעון פומר) ביארו יסוד פטור מלאכה שאצל"ג, וז"ל, נראה לר"י דמלאכה שאינה צריכה לגופה קרי כשעושה מלאכה ואין צריך לאותו צורך כעין שהיו צריכין לה במשכן אלא לענין אחר כי הצורך שהיתה מלאכה נעשית בשבילו במשכן הוא גוף (איסור) המלאכה ושורשו.

ובלשונם היה משמע דסברא חיצונה היא דבעינן דומיא דמה שהיה במשכן, וא"כ לדידהו אין מקור דין הפטור במלאכה שאצל"ג מהלכתא דמלאכת מחשבת אסרה תורה, דלמה לי קרא סברא הוא.

אולם יעויין בלשונם לעיל (עה, א ד"ה טפי) בתו"ד בזה"ל, ותימה דכספ"ק דהגיגה משמע דהא דפטר ר"ש מלאכה שא"צ לגופה היינו משום דבעי מלאכת מחשבת.

וכבר עמדו בזה בפנ"י (צד, א) ובבית יעקב לבעל הנתיבות ריש כתובות, ועי' במרומי שדה שם ובקהילות יעקב כתובות סי' ג.

⁷ עי' בספר מגילת ספר סי' כב אות ד.

וכן נראה גם במשמעות לשון התוס' בחגיגה (י, ב ד"ה מלאכת) נראה כן שציטטו דברי רש"י על מלאכה שאינה צריכה לגופה על דברי הגמ' שם דנקיט טעמא דמלאכת מחשבת אסרה תורה על 'כהררין התלוין בשערה'.

ובאמת בפשוטו יש לומר דקאי על מאי דקאמר התם בחופר גומא וא"צ אלא לעפרה דפטור אפילו לר' יהודה מטעם מקלקל, ואין הכרח מלשון הגמ' דפטור מלאכה שאצל"ג הוא משום מלאכת מחשבת, אולם התוס' העתיקו דברי רש"י בביאור מלאכה שאצל"ג על מימרא זו, ומשמע דהך טעמא קאי על מלאכה שאצל"ג, וכדבריהם המפורשים לעיל שם.

ולכאורה היה נראה בפשיטות דהא מיהת ודאי מודו התוס' לריהטת פשט הסוגיא בחגיגה שמקור הדין של מלאכה שאצל"ג היינו דין מלאכת מחשבת, והיינו משום שאף דבעינן מלאכה הצריכה לגופה 'כעין שהיו צריכין לה במשכן', מ"מ הא מיהת פשיטא שאין הדמיון למלאכות שהיו במשכן דמיון גמור, ובפרטים שאינם חשובים לא בעינן שיהיה כמו שהיה במשכן, ולזה בעינן להך ילפותא דמלאכת מחשבת אסרה תורה, שענין הכוונה במלאכה הוא גם נפק"מ במעשה המלאכה, ועל כן בדמיון למשכן בעינן שכוונתו תהיה כעין שצריכין לה במשכן.

ולפי"ז נמצא שבשורש הדין גם לפי התוס' בעינן להך דמלאכת מחשבת ולולי הך הלכתא לא ידעינן לפוטרו, אלא שלפי רש"י זוהי הגדרת הפטור בכה"ג, שהמלאכה אינה בכלל מלאכת מחשבת כיון שלא נתכוין במחשבתו למלאכה זו, ואילו לפי התוס', לא סגי בזה לפוטרו באופנים שונים, שבהם ניהא ליה במלאכה זו במצב זה שהוא נתון בו, ומה שלא היה רוצה בזה לכתחילה אין זה מפקיעו מכלל מלאכת מחשבת, אלא הגדרת הפטור היא מה שאין זה דומיא דמשכן, והיינו שבדרגת 'מחשבת' אינו דומה למה שהיה במשכן שנתכוונו לצורך המרכזי והעיקרי של המלאכה.

ועכ"פ לפי כל האמור עלה בידינו שנחלקו רש"י והתוס' אי הפטור של מלאכה שאינה צריכה לגופה אליבא דר"ש היינו מצד ההלכה של מלאכת מחשבת עצמה, וזו שיטת רש"י, או שההלכה של מלאכת מחשבת אינה סיבת הפטור, אלא זוהי רק סיבה שנצריך שהמלאכה תהיה 'דומיא דמשכן' גם בפרט זה אם היא צריכה לגופה.

לדעת רש"י הבערה היא מלאכה שאינה צריכה לגופה רק ביחס לחלק התיקון; מיישב לפי"ז קושיית הרמב"ן

[ו] ברם אחר העיון היטב נראה לבאר בדרך אחרת, ובהקדם הנחה ברורה שמעולם לא נתבאר בדברי רש"י שמלאכת הבערה היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא רק זאת שהחלק של התיקון שישנו במלאכת הבערה הנהו נידון כמלאכה שאינה צריכה לגופה, כי עיקר המלאכה הינה ביחד מלאכת הקלקול דהיינו הבערת וכליון העצים, ותו לא מידי.

והנה הרמב"ן (קו, א) הקשה על דברי רש"י שם כקושיית התוס' (ד"ה חוץ מחובל), והוסיף להקשות וז"ל, ועוד דלר"ש אפילו בחובל ומבעיר בעינן שתהא המלאכה צריכה לגופה... אלמא אפי' במקלקל בחבורה בעי' מלאכה הצריכה לגופה וכו'.

ומבואר בשיטת הרמב"ן שהבין בשיטת רש"י דסבר דמלאכת הבערה בכללותה מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, ולא רק ביחס לחלק התיקון.

ואמנם בהמשך דבריו הוא מוסיף לחלוק בסברא: וכן זו שאמר רש"י ז"ל עצמו דאין לך מבעיר שאינו מקלקל ואפי' מבעיר עצים לבשל קדירה, אינו נכון שהרי גופה של אש צריך לו וכן במבעיר להתחמם שהנאתו וביעורו שוין, והחורש ותולדותיה אין הנאתו בעצמו

ממש אלא שהן תשמישו של עולם להנאת דברים אחרים וכה"ג מלאכה הצריכה לגופה מיקרי.

אבל כבר נתבאר שאין שום הכרח לזה בלשון רש"י, ונראה שאף לשיטת רש"י מלאכת הבערה חשיבא מלאכה שהיא צריכה לגופה מצד עצמה, וזאת עד כמה שאני מחייב על הבערה בשבת אף שזה קלוקל, והרי היא מלאכה הצריכה לגופה של קלוקל, וכל דברי רש"י מוסבים כלפי חלק התיקון שבמלאכה, וכמו שנתבאר⁸.

והרמב"ן הוסיף עוד להקשות על רש"י וז"ל, והרי בגמרא מפורש שאין טעמו של ר"ש מהבערה סתם אלא מהבערה דבת כהן ולא מחבלה דשוחט אלא ממילה.

וכוונתו לקושיית הגרע"א על רש"י, שהרי לשיטת רש"י נמצא הכרח לטעמו של ר' שמעון מעיקר חיוב חובל ומבעיר בשבת, דלא משכחת לה לחייבם כיון דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומאי טעמא מהדר הגמ' אחר הכרח אחר שזה מוכרח מחיוב חבלה דמילה והבערת בת כהן⁹.

ברם, נראה שאין זו קושיא כלל, כי ודאי ההכרח של חבלה דמילה והבערת בת כהן הוי טעם אלים טפי, כי ההכרח ממלאכת חובל ומבעיר בעלמא היינו רק לפום שיטתו של ר"ש דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ואילו ההכרח מחבלה במילה והבערת בת כהן היינו לכו"ע, ודוק¹⁰.

שיטת בעל המאור

[ז] והנה באמת בדברי בעל המאור מצינו דסבירא ליה שמקור ומוצא הפלוגתא של ר"י ור"ש בדין מקלקל בחבורה הוא במחלוקתם בדין מלאכה שאצל"ג, וכיסוד שיטת רש"י, אך שינה ונקט שאין זה מחמת ההכרח שבלא"ה לא משכחת לה חיוב מבעיר וחובל, אלא ידעינן הכי ממילה והבערת בת כהן, וז"ל, ופלוגתייהו דר"י ור"ש לא אשכחן לה עיקר ברור בכולי תלמודא אלא שאנו תולין מחלוקתם זו בזו במחלוקתם במלאכה שאינה צריכה לגופה שהובררה בכמה מקומות במס' שבת דר' יהודה מחייב ור"ש פוטר והקשר שקושר בין שתי המחלוקות הללו מדאיצטריך קרא למישרא מילה בח' בשבת ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן וזהו ביאור הדבר... וס"ל לר' יהודה כל המלאכות כולן כשם שחייב עליהן לצורך גופן כך חייב עליהן שלא לצורך גופן כ"ז שהוא מתקן ולא מקלקל הלכך האי דאיצטריך רחמנא למישרא מילה אף על פי שהוא דוחה הערלה מן הבשר והיא מלאכה שאינה צריכה לגופה כמוציא את המת לקברו... שאין כוונתו אלא לדחותו מעליו כיון שיש תיקון האיש בכך דמה לי תיקון גברא מה לי תיקון כלי מתקן הוא ומלאכה שאינה צריכה לגופה כה"ג בשבת חייב עליה ומש"ה איצטריך רחמנא למישרא מילה בשבת, יעו"ש.

⁸ כל זה מתורת הרה"ג ר' ישראל מאיר הכהן גליק שליט"א.

⁹ ועי' בהנחות הרש"ש שעמד בקושיא זו וציין לדברי התוס' לעיל (צו, ב ד"ה אית דגרסי), וברוב הדפוסים אין דיבור המתחיל כזה, אבל במהדורת עוז והדר חילקו אל נכון את דיבור התוס' שם ד"ה ולרבי אליעזר. אבל באמת אינו מובן כוונת הרש"ש להביא משם, דאמנם מפורש שם בדברי התוס' שלפי אחת הגירסאות התולדות לא היו במשכן. ברם, התינה חובל שהוא תולדה דשוחט אולי לא היה במשכן, אבל מה נימא בהבערה שהיא אב מלאכה.

¹⁰ כנ"ל בהערה הקודמת.

אכן לכאורה דרכו של בעל המאור קשיא טובא, הלא היא הנותנת, אם נחשיב מילה והבערה כמלאכה שאינה צריכה לגופה, אזי באמת מה טעם הוצרכה התורה להתיר מילה ולאסור הבערת בת כהן, הרי הווי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובאמת הבעה"מ סבירא ליה הכי גם במסקנת דבריו וביאר שזוהי שנחלקו בהריגת מזיקין בשבת בחובל ומבעיר שאינו צריך לגופן אלא לדחות נזק שעליו אם חייב או פטור, וצ"ע מה בין מילה והבערת בת כהן להריגת מזיקין.

ולכן מה שנקטנו שלדעת רש"י לקושטא דמילתא בחובל ומבעיר וכן במילה והבערת בת כהן אשמועינן רחמנא שיש להחשיב את מלאכת הקלקול כמלאכה הצריכה לגופה, זה מוכרח מיניה וביה מתוך השמועה, וקשה לנטות מזה¹¹.

יסוד הדבר דבעינן 'צריכה לגופה' במלאכה לכו"ע ילפינן ממלאכת מחשבת, ולא נחלקו אלא היכי דיינינן מהו צורך המלאכה

[ח] ועתה ניהדר אנפין לעיקר הביאור בשיטת רש"י, שעכ"פ אחר כל הדברים האלה אזי אין שום הכרח לומר שהטעם שברצונו לא באה לו המלאכה אינו טעם עיקרי לרש"י, שהרי רש"י לא אמר מעולם שמלאכת הבערה בעצמותה הינה מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא רק ביחס לחלק התיקון שבה, ופשוט.

ויותר נראה מחוור בשיטת רש"י, שלגופו של דבר באמת נראה שיש כאן ב' מישורים נפרדים, א' עיקר החידוש שדיינינן במלאכה את הצורך שבה אי צריכה לגופה, שזהו חידוש מיוחד בדין חיוב מלאכת שבת דילפינן לה מהלכתא דמלאכת מחשבת אסרה תורה.

והיינו שבלאו הך הלכתא היה מקום לומר שאדם מתחייב ונושא בתוצאות כל מעשה איסור שמתייחס אליו, ואין לנו שום נפ"מ בהגדרת המעשה כמלאכה מבחינת הצורך שלו בה, אלא עצם הדבר שנעשתה כאן פעולה יבשה שהיא פעולת איסור די בזה לחייבו עליה, ובדין של מלאכת מחשבת נאמר שמה שנאסר זה 'מלאכה', וזה פשיטא מסברא ששם מלאכה תלוי בצורך שיש בה, שפעולה יבשה ללא תכלית ומטרה אינה נחשבת כמלאכה¹².

---

¹¹ הבעה"מ בהמשך דבריו נטה משיטת רש"י לגמרי, וסבירא ליה שהמקור לפטור של מלאכה שאינה צריכה לגופה היא כשיטת התוס' משום דבעינן דומיא דמשכן. וקצת נראה בדבריו, וכן הסביר בספר נתיבות שלום בשיטת התוס', ורמז לזה גם בספר אורחות שבת ח"ג עמ' רנז, שרק משום דילפינן דומיא דמשכן אזי אנו דנים פעולה של סילוק ודחיה כמלאכה שאינה צריכה לגופה, ולכן בגזירה וכדומה נחשב כאינה צריכה לגופה, ובדברי בעה"מ נראה שרק מה"ט חשיב סילוק הערלה שיש במילה וכן ביעור בת כהן שישנה בהבערה כמלאכה שאינה צריכה לגופה.

אולם לשיטת רש"י כבר נתבאר לעיל שא"צ לכל זה, כי באמת התיקון של מילה והבערה דהיינו מלאכת הסילוק והדחיה הינה מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובדבר זה לא נשתנה מידי בשמעתין, אלא שהחידוש הוא להחשיב מלאכת הקלקול כמלאכה הצריכה לגופה, ולחייבו על הקלקול ולא על התיקון, ודוק.

¹² ויתכן עוד לאידך גיסא, שסברת מלאכת מחשבת אסרה תורה תשמש גם לחומרא, וכמו שמצינו בגמ' ב"ק בפרק הכונס (ס, א): רב אשי אמר כי אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת, דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור. ופירש"י, מלאכת מחשבת – נתקיימה מחשבתו דניחא ליה ברוח מסייעתו.

והיינו דהתם אף שהפעולה של הזריה בשלימותה לא נעשית על ידו, כי היה צריך לסיוע הרוח, מ"מ המלאכה שהיא נקבעת לפי המחשבת שבה נתקיימה, ודוק.

ונראה שבהנחה זו נשתוו רש"י והתוס', ולא נחלקו בזה מעולם, ועל כן גם התוס' מודו למה שעולה בפשיטות מתוך הסוגיא בחגיגה דר"ש דפטר במלאכה שאצל"ג יליף לעצם המושג דמחייבין רק על מלאכה הצריכה לגופה מהך דמלאכת מחשבת אסרה תורה.

ברם, כמה וכמה מדרגות ישנם כאשר אנו באים לדון מה נקרא צורך, והיכי לידייני דייני להאי דינא, בזה נחלקו רש"י והתוס', דלרש"י הקובע זה מחשבתו וכוונתו של האדם העושה, ודי בזה שאין רצונו לכתחילה במלאכה זו והיה מעדיף שלא יודקק אליה, ואינו צריך לגופה של המלאכה כמות שהיא, אלא שהנהו מוכרח להפיק ממנה את הנצרך לו, להכליל האופן הזה בהגדרה של מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ובנקודה זו נתקשו התוס' בסברא, דמ"מ הרי במצבו הנוכחי חפץ העושה בעשיית המלאכה ורוצה בה, ויש לו צורך חיוני במלאכה, ולכן מצאו שיעור אחר ב'צריכה לגופה' דבעינן דומיא דמשכן, "קרי כשעושה מלאכה ואין צריך לאותו צורך כעין שהיו צריכין לה במשכן אלא לענין אחר".

והיינו שהגדרת 'צורך' המלאכה קבועה ועומדת לפי המלאכה שהיתה במשכן, "כי הצורך שהיתה מלאכה נעשית בשבילו במשכן הוא גוף (איסור) המלאכה ושורשו", אבל בודאי עיקר המושג שהצורך קובע את שורש המלאכה אינו נלמד מהך דילפינן ממלאכת המשכן אלא מדין מלאכת מחשבת, כי לולי הך דינא הייתי לומד ממלאכת המשכן את הפעולה היבשה שהיתה במשכן ולא את ה'מלאכה' עם הצורך שבה. ודוק היטב.

אולם בלשון התוס' ביומא (לד, ב ד"ה הני מילי) אין משמע כדברינו, אלא שכל טעם דין מלאכה שאצל"ג ילפינן ממשכן, יעו"ש.

הצעה חדשה בשיטת רש"י שאין לך חיסרון במלאכת מקלקל ביש בה תיקון בלאו הלכתא דמלאכה שאצל"ג

[ט] ונראה שיש מקום להציע דרך נוספת בס"ד בישוב קושיית הרמב"ן הנ"ל, ובהקדם קושיות נוספות בשיטת רש"י, הנה כתבו התוס' (קה, ב ד"ה הא ר' יהודה) דבגוונא דמת ידיה איירי דיצא ידי קריעה הויא מלאכה שצריכה לגופה כיון שהיא צורך מצוה כדמוכח לקמן.

והכוונה כמו שמבואר להדיא בתוס' הרא"ש שההוכחה היא מחבלת מילה והבערת בת כהן דמחייב ר' שמעון לקמן, ויעי' ח"י הגרע"א ובתוס' בב"ק לה, א ד"ה הובל].

ולעומת זאת בלשון רש"י (קה, ב סוף ד"ה הא ר' יהודה): ולא מתוקמא אלא כר' יהודה, דהא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, כמוציא את המת לקוברו.

וצ"ב מה מוסיף כאן רש"י את הדוגמא של מוציא את המת לקוברו. ויש שביארו שכוונת רש"י שאף שמיירי כאן בקריעה על מת דהוי צורך מצוה, מ"מ עדיין חשיב מלאכה שאצל"ג, דצורך מצוה לא משוי צריכה לגופה.

ואמנם כן מצינו להדיא בלשון הריטב"א (צד, ב), פוטר היה ר"ש אף במוציא את המת לקוברו. פי' כי אף על פי שיש בו צורך המת וגם יש בזה מצוה, אפ"ה מלאכה שאינה צריכה

לגופה חשיבא, כיון שאין לו לזה הנאה בהוצאה וקבורה זו, והנאתו אינה אלא מניעת הטומאה שהוא מונע מביתו¹³.

ובפשוטו ניתן לבאר שהריטב"א קאי לשיטתו שהיא שיטת הרמב"ן והבאים אחריו שגדר צריכה לגופה היינו שיש לו הנאה מגוף המלאכה, אולם נראה שגם לשיטת רש"י שההגדרה היא שיש לעושה כוונה ורצון לכתחילה במלאכה, צורך מצוה לא מהני לזה¹⁴.

אכן התוס' אזלי לטעמייהו דסברי שההגדרה היא 'דומיא דמשכן', ובודאי שצורך מצוה דומה מאוד למשכן יותר מצורך עצמו.

ועכ"פ לשיטת רש"י תיקשי הוכחת התוס' מחבלה והבערת בת כהן, דר' שמעון מחייב לקמן, ולא דנו בגמ' אלא מצד מקלקל.

עוד יש לברר, דהנה בגמ' מבואר סברות מחלוקת רבי שמעון ורבי יהודה בדין מקלקל בחבורה, דטעמא דרבי שמעון מדאיצטריך קרא למישרא מילה, הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן שמוע מינה מבטל בעלמא חייב, ובסברת רבי יהודה דחבלה דמילה והבערת בת כהן לא הוו מקלקל, אלא מתקן, אמר רב אשי, מה לי לתקן מילה, מה לי לתקן כלי, מה לי לבשל פתילה, מה לי לבשל סמנין.

ולכאורה צ"ב, במאי פליג ר"ש על סברות ר"י שיש כאן במלאכה זו ענין של תיקון, במילה – תיקון גברא, ובהבערה בישול של הפתילה של אבר (עי' רש"י). והיה מקום לומר שאליבא דקושטא יש כאן מחלוקת נוספת של ר"ש ור"י, שמלבד שנחלקו בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, שלשיטת רש"י זה מוצא מחלוקתם בדין מקלקל בחבורה, עוד נחלקו מהי הגדרת

---

¹³ והנה הרשב"א הביא דברי התוס' דאי במתו ממש שראוי להתאבל עליו אפילו רבי שמעון מודה דחייב דמלאכה הצריכה לו מיקריא הואיל ומצוה קא עביד, והקשה ע"ז: ואינו מחזור דאם כן אף המוציא את המת לקברו יהא חייב דמצוה קא עביד.

והיינו ממש כפי ההוכחה שנתבאר בדברי רש"י שהבאנו לעיל.

ויעוי' עוד לשון הרשב"א לחלן (קו, א) בתו"ד, ותיקון המילה שהוא עושה המצוה אינו תיקון בגוף הדבר אלא שהוא מצוה ותיקון מצוה אין מתחשב לו, אף על פי שהוא מתקנו לתרומה ולקדשים ולאכילת פסחים אין אותו תיקון בגוף המילה אלא אצל אחרים ומלאכה שאינה צריכה לגופה היא, וכיון שכן לא היתה התורה צריכה להתיר מילה בשבת אלא לאשמועינן דאע"ג דמקלקלין בעלמא פטורים המקלקל בחבורה חייב וחידוש הוא שחדשה תורה במילה, וכן הבערה דבת כהן מן הסתם היתה מותרת לפי שכל מבטל מקלקל הוא והתיקון הוא אצל אחרים ומלאכה שאינה צריכה לגופה היא.

והדברים מפורשים בשיטתו שהחשיב צורך מצוה כמלאכה שאינה צריכה לגופה. וכן נקטו האחרונים, עי' בשו"ת אבני נזר (או"ח ח"א סי' רמז).

ויעויין בשו"ת ויען יוסף (או"ח סי' קיט) ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' קלט) שרצו לצמצם נקודת החידוש, דהרשב"א לא מיירי אלא במידי דמצד עצמו הוא מקלקל אלא דהתיקון הוא מצד המצוה, ע"ז קאמר דכי היכא דלר' שמעון מלאכה שא"צ לגופה אף דיש בה צורך מצד אחר לא מהני, משום דבעי שיהא הצורך במלאכה מצד עצמה, ה"נ באם המלאכה מצד עצמה הוי מקלקל, אף שמצד אחר דהיינו מצד המצוה הוא מתקן, לא מהני תיקון זה לחוציא מכלל מקלקל, אבל עדיין לא שמענו בדברי הרשב"א שכאשר אין למלאכה מצד עצמה תכלית והגדרה הוי מצורך מצוה זה חשיב כמלאכה שא"צ לגופה.

¹⁴ וכן כתב בשו"ת אהיעזר (ח"ב יו"ד סי' ה), וז"ל, ולמש"כ סברת רש"י דכיון דקורע במשכן היה רק לתכלית ע"מ לתפור א"כ עיקר מלאכה הצריכה לגופה בקריעה הוא ע"מ לתפור, וכל שהוא לתכלית אחר מה שצריך לקרוע חשיב מלאכה שאצ"ל ולא הוי מלאכה כלל.

קלקול ותיקון, אי תיקון מסוים במלאכה מהני להחשיב המלאכה כמתקן אף שעיקר המלאכה זה מלאכת קלקול או לאו.

ברם יתכן לומר שגם מחלוקתם בהגדרת מקלקל ומתקן מיתלי תליא במחלוקתם בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, ולומר שלולי הך הלכתא דסבר ר"ש דבעינן צריכה לגופה היה מודה לר"י שחבלה דמילה והבערת בת כהן אין זה מקלקל אלא מתקן, כי באמת במילה יש כאן פעולה מורכבת מקלקול ותיקון כאחד, יש כאן קלקול אבר ותיקון הגברא, וכן בשריפת בת כהן, קלקול ואיבוד האשה ותיקון הפתילה ובישולה, ומצינן למימר שאין ענין התיקון נאבד מפני הקלקול, ומתחייב על חלק התיקון שבמלאכה, כסברת ר' יהודה.

וסברת ר"ש דפליג היינו לפי שנתחדש בדין 'צריכה לגופה', שישנה הגדרה של מלאכה לפעולה זו, וממילא יש שם ותכלית מוגדרת למלאכה, ונקבע אם המלאכה היא צריכה לגופה או לא, ואינו מתחייב על חלק מן הפעולה שנעשית על ידו אם אינה מוגדרת כמלאכה, וממילא יש לנו להדיר עיקר ותכלית הפעולה אם היא מלאכה או לאו.

ועל כן פליג ר"ש וסבר שפעולת מילה היא מלאכת קלקול ולא תיקון, וכן הבערת בת כהן, ואף שבודאי יש כאן חלק ניכר של תיקון, בודאי אין זה משפיע על הגדרת ושם המלאכה שהיא מלאכת קלקול, שהרי עיקר המלאכה ותכליתה החשובה היא קלקול.

ואם אמנם כנים דברינו, אזי מיושבת קושיית הרמב"ן שהקשה שהרי לר"ש בעינן מלאכה שהיא צריכה לגופה גם בחובל ומבעיר, דנראה פשוט דאדרבה כל רבותא שחייבה תורה חובל ומבעיר איצטריכא דווקא לאחר ידיעין דנא דמלאכה שאצל"ג, והגזיה"כ היא לאפוקי מהך הלכתא, והיינו כי בלאו האי כללא לא הוה פטרינן כל הני גווני דחבלה והבערה שבודאי יש בהם גם עניני תיקון אף שעיקר תכליתם קלקול, ודוק.

ואמנם כאשר חייבה תורה בחובל ומבעיר, מה נתחדש בהך גזירת הכתוב, אה"נ שבודאי יש כאן התייחסות לנידון של מלאכה שאינה צריכה לגופה, כי בלא"ה בהרבה אופנים אין לחבלה והבערה הגדרת מקלקל, כי יש בהם פנים וצדדים של תיקון, אבל אחר שלפי הגדרת 'צריכה לגופה' זהו קלקול ולא תיקון, מאי טעמא מחייבין עלה.

ע"ז מצינו לשון רש"י בסנהדרין (פו, ב ד"ה מקלקל הוא): ואין מחייב מקלקל אלא ר"ש, ומקלקל בחבורה ר"ש נמי לא מחייב אלא במתכוין לכך דהוי צריך לחבלה.

והיינו דרבותא דחייב חבלה והבערה שזה נחשב 'צריכה לגופה', כמה שנצרך למלאכת הקלקול.

ולשון זה של רש"י זה ראייה נצחת בשיטתו דאליבא דמסקנא שחידשה לן תורה בגזיה"כ לחייב על חובל ומבעיר אע"פ שזה מקלקל, שאינו סובר שקלקול היינו מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא שבכלל הרבותא הוא שישנם מלאכות שהינם מלאכות של קלקול, וכאשר מתכוין לקלקול הוי מלאכה הצריכה לגופה, וכאמור.

ובזה את"ש נמי הוכחת התוס' והראשונים מהא דמילה והבערת בת כהן דצורך מצוה הוי מלאכה הצריכה לגופה, דלשיטת רש"י הקלקול הוא ה'צריכה לגופה' במלאכות אלו ולא התיקון, ולא בעינן לצורך מצוה לאשוויי כתיקון כדי להחשיב את המלאכה כצריכה לגופה. וראה עוד להלן בדברי הרמב"ן.

והנה בלשונות הראשונים שהכריחו שגם במלאכת חובל והבערה נאמר דין מלאכה שאצל"ג הבליעו בתוך דבריהם גם הכרח מסברא, יעויין בריטב"א, וז"ל, ועוד כיון דמילה והבערה דחדית רחמנא יש בהם שום צורך ושום תיקון אפי' חוץ לגופם אין לנו אלא מקום חדושן

ואין לנו לחייב אלא בדכוותיהו שעושה לצורך, ולא עוד אלא שאם אין אתה אומר כן לקתה מדת הדין [שאפילו במתקן גמור הדומה למלאכת המשכן בעי ר' שמעון שתהא מלאכה הצריכה לגופה, והיאך יאמר במקלל שיחא חייב אפי' כשאינה צריכה כלל, וכי משום דחידית בה רחמנא חדא מילתא נחדי בה אחריתי, עכ"ל. ומעין זה נמצא גם בדברי הראב"ה].

אולם לפי דרכינו הנ"ל בשיטת רש"י, באמת רש"י לא נחלק בזה, דודאי בעינן צריכה לגופה גם בהבערה וחבלה, אלא שמלאכת הקלקול חשיבא צריכה לגופה, ואין כאן שום חידוש נוסף על עצם החידוש שחייבה תורה על מלאכות אלו אע"פ שהינם קלקול. ודוק.

ביאור דברי הגמ' לעיל בדין חופר גומא לרבי יהודה

[ו] ויש להרחיב היריעה, דהנה איתא לעיל (עג, ב): אמר רבי אבא החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה פטור עליה. ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה הני מילי מתקן, האי מקלקל הוא. וצ"ב טובא מאי שנא האי גוונא מהך דחובל וצריך לכלבו מבכיר וצריך לאפרו.

וכבר עמד בזה בתוס' רי"ד כאן בתו"ד, וז"ל, וראיתי מקשים מדר' אבא דאמר בפ' כלל גדול החופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור עליה אפילו לרבי יהודה דחשיב ליה מקלקל ואיך יתחייב בחובל ומבכיר והלא מקלקל הוא כמו בגומא דהאי צריך לכלבו וצריך לאפרו זה הוא צריך לעפרו. והרבו בזה דברים בטלים. ולא קשיא ולא מידי דהתם הפירת הגומא אינה מלאכה דלא הויא מלאכה אלא הבונה והחורש ואם חפר גומא בבית וצריך לה חייב משום בונה ובשדה משום חורש אבל אם אינו צריך לה בבית אין זה בונה ומש"ה פטור דלא קא עביד מלאכה אבל הכא החבורה וההבערה היא מלאכה.

והיינו שהרי"ד מפרש דמאי דנקיט הגמ' במילתיה דר"י דחופר גומא וא"צ אלא לעפרה מקלקל הוא, אין המכוון לדין פטור מסוים של קלקול, אלא שכיון שזה קלקול אין כאן מלאכה כלל.

ובאמת בלשון רש"י לעיל שם: "פטור עליה – ואין כאן משום בנין בבית דקלקול הוא ולוריעה נמי לא חזיא אבל אם היה צריך לה חייב משום בונה", משמע שאין זה פטור מקלקל גרידא, אלא דמיחסרא בשם מלאכת בונה בכה"ג.

ויעוי' עוד בחזו"א (סי' נא ס"ק טז): ויל"ע הלא אי לא ניחא ליה בהאי גומא כלל, וחשבינן ליה מקלקל, א"כ אין כאן מלאכה כלל, וכדאמר לעיל דבבית ליכא משום חורש ובשדה ליכא משום בונה, ואם א"צ לגומא ה"ל כשדה שאין בו משום בונה. ונראה דבאמת הא דאמר מקלקל הוא אין הכוונה של פטור מקלקל, אלא ר"ל דאין כאן בונה אלא קלקול וכו'.

[ובדומה לזה מצינו בלשון רש"י קמו, א ד"ה שובר אדם, יעויין מה שנתבאר במקומו]

ובלשון רש"י בחגיגה (ד"ה אפילו תימא) דחוק טפי להעמים הכוונה כמו שביארו הרי"ד והחזו"א, שכתב "והאי חופר גומא – מקלקל הוא את חצרו".

ומצאתי בספר ברכת שמואל (כתובות סימן יג) וז"ל: והנה קשה עדיין ע"ז מחופר בור וא"צ אלא לעפרה דג"כ א"צ לגוף הבנין אפילו שלא לגופו. וזכרוננו דכשזכיתי ללמוד מס' שבת אצל מו"ר זיע"א היה מפרש מה שאמר ר' אבא דחופר גומא וא"צ אלא לעפרה פטור הוא אפילו לר' יהודה ומשום דהכא לא צריך לגוף הבנין כלל ואפילו שלא לגופו.

וביאור דבריו אפ"ל דהנה הא חזינן דלר' יהודה גם בתיקון שלא לגופה חשוב ג"כ תיקון כמו בקורע בחמתו, וחזינן מזה דמה דחשוב צריך לגופה חשוב ג"כ תיקון וכמו כן לר"י בא"צ למקומה. ועי' בשמ"ק במכילתין בשם הרשב"א דאם צריך הוא לפתח ל"ל דיחשוב מקלקל, וא"כ גם בחופר גומא וא"צ אלא לעפרא אליביה דר"י יחשב ג"כ תיקון, וע"ז אמר מו"ר אז דבאופן כזה שא"צ כלל להבנין אפילו בהעפר או חשוב מקלקל אפילו לר"י כנ"ל ביאור דבריו.

והנה לפי דברי הגר"ד זצ"ל נמצא שאנו מקיימים לישנא דגמ' 'האי מקלקל הוא' כמות שהיא, ובאמת המכוון הוא להלכתא דמקלקל, ואמנם כך היא המשמעות הברורה בדברי רבי נסים גאון בפירושו לעיל: כבר פירשנו בפרק א' עיקר דבריו של ר' יהודה אבל מקלקל הוא והוא ששינוי במשנה בפרק ר' אליעזר אומר האורג וכל המקלקלין פטורין.

אלא שהגר"ח ביאר ששורש החילוק בדעת ר' יהודה היינו בדין מלאכה שא"צ לגופה, וכפי הנראה הוקשה להגר"ד מלישנא דגמ', אבל אחר שלמדנו בדברי הרי"ד והחזו"א דלישנא דגמ' דהיינו מקלקל לאו דווקא, והמכוון הוא שאין כאן מלאכה, ניתן לפרש דברי הגר"ח כפשוטן שהנידון הוא רק בגדרי מלאכה שאצל"ג ולא בדין מקלקל¹⁵.

הערות וביאורים בדברי התוס' (צו, א ד"ה ר"ש)

[יא] בתוס' (צד, א ד"ה ר"ש) בתוך דבריהם: ובמשכן היו צריכין לחפצים שהוציאו צד נחש שלא ישכנו אינו צריך לנחש ובמשכן היו צריכין לתחש וחלזון.

בספר כפות תמרים (סוכה לג) כתב: אבל צד נחש כדי לשחק בו אינו דומה לצורך שהיה במשכן ולפי ר"י בעל התוס' פטור דהוי מלאכה שאצל"ג אבל לפירש"י חייב דאע"ג דאינו עושה המלאכה מעין הצורך שהיה במשכן הרי עושה המלאכה של הצידה ברצונו כדי לשחק בנחש וחשיבא מצ"ל.

וכיוצא בזה פירש במשנ"ב (סי' שטז ס"ק לג) את דברי השו"ע שם שצידה שלא לצורך פטור אבל אסור דהיינו צידה כדי לשחק, וביאר בשעה"צ דזהו גם כן בכלל שלא לצורך, כן מוכח מהרמב"ם. ועי' ביאור הלכה שם סעיף ז ד"ה נחשים.

ובאמרי בינה (דיני שבת סימן ל) תמה על דברי הכפ"ת: ודבריו נפלאים ודאי בעינן שיהי' דומה למלאכת המשכן שיהי' המלאכה צל"ג היינו לתועלת גוף הדבר אבל אם צריך לו יהי' לאיזו צורך שיהי' כיון דיש לו תועלת וצורך בגוף המלאכה דומה למלאכת המשכן. והעד נאמן לזה דברי ר"י בעל התוס' לפנינו דקריעה לצורך מצוה הוי מלאכה הצריכה לגופה אף דבמשכן לא הי' דכוותה קריעה מכל מקום כיון דיש לו צורך בגוף הקריע' חשיב צל"ג כן נמי זה, יעו"ש.

¹⁵ שוב מוצאתי בספר קובץ תשובות ממרן הגר"ש אלישיב (ח"ה סי' מ) שדן בענין זה, ודבריו נסובים על קושיות המנ"ח (מוסד השבת חורש) בשם ספר מגן אבות מה בין דין חופר וא"צ אלא לעפרה דמקלקל הוא ופטור אפילו לר' יהודה לדין חובל הצריך לדם שמחייב עליו ר' יהודה, יעו"ש. וראה עוד בספר כתבי הגר"ש עמ"ס שבת עמ' רעז.

ובאמת גם בשיטת התוס' מצינו שהשווה חובל וצריך לכלבו לחופר גומא וא"צ אלא לעפרה, יעויין בתוס' (קו, א ד"ה בחובל בסוה"ד, וצ"ב בהבנת חילוקו. ועכ"פ בודאי מוכרח בדברי התוס' דלא סבירא ליה לחלק כולי האי דחופר גומא אין זה מלאכה כלל ביחס לחפירת הגומא כאשר צריך לעפרה.

וכן תמה בספר נתיבות שלום סי' כג ס"ק יג, והביא כמה וכמה דוגמאות דמירי בצרכים הרבה יותר רחוקים מצורת המלאכה כפי שהיתה במשכן, ומ"מ מבואר בדברי התוס' דחשיבי צריכה לגופה.

אולם באמת בחזו"א (סי' נ ס"ק ד) ביאר אל נכון בדברי הרמב"ם שהינם המקור לכל הלכה זו, וז"ל, אין הכוונה לשחק בהן אחר הצידה, שהרי זה דומה לצורך, אלא אוהב לשחק עמהן לצודן ולשחררם ולחזור לצודן, יעו"ש.

ויעויין עוד באמרי בינה שכתב להקשות על מה שכתבו התוס' (קה, ב ד"ה הא ר' יהודה) דצורך מצוה משוי לה מלאכה שאינה צריכה לגופה, דהא הכא כתבו תוס' בשם ר"י דמלאכה שאצל"ג קרי כשעושה מלאכה ואינו צריך לאותו הצורך כעין שהיה במשכן אלא לענין אחר א"כ אמאי צורך מצוה חשיב צל"ג.

ומסיק וז"ל, אך נראה דודאי מודה הר"י דלאיזה צורך שעושה המלאכה לא איכפת לן אם צריך לגוף המלאכה יהיה לאיזה תועלת שיהי' חייב והוי דומיא דמלאכת המשכן אף דשם הי' צריך לגוף החפצים לצרכם מ"מ אם צריך למצו' כיון שצריך לגוף החפץ הוי מלאכה הצל"ג.

ועי' בספר נתיבות שלום שם דמיייתי לשון התוס' הרא"ש דהיינו משום שהצורך מצוה אחשביה.

בתוס' בא"ד: **וכן סותר ע"מ לבנות נמי לא מחייב ר' שמעון דבעי שתהא צריכה לגופה אלא כגון שסותר ע"מ לתקן יותר ממה שחיה בתחלה כגון שהבנין האחרון טוב מן הראשון, כדמוכח בשמעתין דחם על הנר.**

נראה דיסוד דברי התוס' מבוססים על דברי התוס' בסוגיא דפרק במה מדליקין (לא, ב), ונקדים עיקרי הדברים, דבגמ' שם איתא, כחם על הנר כו'. רבי יוסי כמאן סבירא ליה אי כרבי יהודה סבירא ליה אפילו בהנך נמי ליחייב, ואי כרבי שמעון סבירא ליה פתילה נמי ליפטור. אמר עולא לעולם כרבי יהודה סבירא ליה. וקסבר רבי יוסי סותר על מנת לבנות במקומו הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו לא הוי סותר.

והנה בפשוטו יש לבאר דברי הגמ' דמוקמינן לדברי ר' יוסי כר' יהודה, והמכוון שאף ר' יהודה דמחייב במלאכה שאצל"ג בעלמא הכא פוטר, וכמשמעות דברי רש"י, "ור"י סבר דאם במקומו חוזר ובונה, הוא דמחייב אסתירה, ואי לא לא, ומכבה דומיא דסותר הוא, וכן קורע דומיא דסותר, ולהכי תנן הקורע על מנת לתפור וכן מוחק תנן על מנת לכתוב דכולם סותר נינהו, הלכך, על הפתילה חייסא ידידיה אינה אלא להדליק, הלכך מכבה על מנת להדליק היינו במקומו, אבל כי חם על הנר או על השמן, ועל הפתילה אינו חם ואינו חושש אם משליכה, אפילו צריך לשמן להדליק בו פתילה אחרת לאחר זמן בתוך נר זה אין זה סותר על מנת לבנות במקומו, שאין הכיבוי וההבערה לא בשמן ולא בנר אלא בפתילה, הלכך, לא שייכא סתירה ובנין אלא בפתילה".

והיינו שבאופן שחם על הפתילה זה נחשב כמו סותר על מנת לבנות במקומו, שרוצה תיקון 'במקומו', ולכן חייב אף לר' יהודה, אבל אין המכוון שר' שמעון פליג על הך חילוקא דבמקומו.

אולם התוס' שם כתבו דר"ש פוטר אפי' בסותר על מנת לבנות במקומו אלא במקום שע"י סתירה יש תיקון יותר משלא היה בנין ראשון מעולם שם, ועל סמך פירושם זה נזקקו לומר

החידוש בדעת ר"ש שבמקלקלים כגון מכבה וסותר וקורע מסתברא דצריך שיהא על מנת לתקן כמו במשכן ולא חשיבי המקלקלים צריכות לגופה עד דהוי לגופו ולגופה, אבל אין שום הכרח לזה מנוף דברי הגמ'¹⁶.

ועל ראיית התוס' בא"ד, וכן קורע על מתו או שובר כלים למירמי אימתא אינשי דביתיה אין צריכין לגופה דבמשכן היתה קריעה לצורך תיקון דבר הנקרע, נראה לומר שקריעה למירמי אימתא אינשי דביתיה חשיב אין צריכה לגופה, משום שאף דיינינן ליה כאין צריך לגופו של הקורע, כי באמת אין הוא זקוק לקריעה דייקא, אלא למעשה שעושה לבטא את מוראו ולמירמי אימתא, וליכא למילף מינה דדין מקלקלים שאני דלא חשיבי צריכי לגופה עד דהוי לגופו ולגופה.

ובעיקר סברת התוס' לחלק דבמקלקלים שאני, אולי יש לבאר שבמלאכות של תיקון או המלאכה היא מלאכה מצד עצמה, ועל כן בעי להפקיע את עשייתו שעשה את המלאכה באופן שאינו צריך לה, ובכח"ג כל שהוא עושה את המלאכה לגופו אין כאן הפקעה מעצם המלאכה כצורתה, ועל כן גם אם אין המלאכה צריכה לגופה דחפצא, סו"ס אין כאן הפקעה מהמלאכה כמות שהיא.

אבל במלאכה של קלקול, כל החיוב הוא מה שעושה המלאכה 'דומיא דמשכן', כי מלאכת קלקול מצד עצמה אינה נחשבת מלאכה, ולהכי בעינן לזה גם שתהא המלאכה צריכה לגופה דחפצא כמו שהיה במשכן, ודוק.

והנה בסוף הדיבור הקשו התוס' על רש"י בזה"ל, קשה מסותר על מנת לבנות כמו בתחלה וקורע בחמתו למירמי אימתא אינשי דביתיה דהתם צריך למלאכה ורוצה הוא שיהא בעולם ואין לומר דלא ניחא ליה שיצטרך למירמי אימתא אם כן מפים מורסא לעשות לה פה יהא פטור דברצונו היה שלא היה מורסא מעולם וכן קורע יריעה שנפל בה דרנא על מנת לתפור דברצונו לא היה נופל בה וכן תופר בגד קרוע ברצונו שלא היה קרוע.

ולכאורה צ"ב, למה לא הקשו מדין מפים מורסא גופיה על דין צד נחש ומכבה כחם על הפתילה, ולמה הוצרך להקשות דווקא מסותר על מנת לבנות וקורע למירמי אימתא, ומייתי ממפים מורסא רק להוכיח דלא אמרינן סברת 'לא ניחא ליה' ושללא אזלינן בתר רצונו לכתחילה שלא יבוא לידי כך.

ובפשוטו היה נראה שאף התוס' לא נחלקו על עיקר סברת רש"י שיסוד הפטור של מלאכה שאינה צריכה לגופה היינו כפשוטו מחמת חסרון הצורך במלאכה, וכפשטות הסוגיות, ולא מישתמיט בשום דוכתא שזהו דין מיוחד של דומיא דמשכן, אלא שהלימוד דומיא דמשכן היינו משום דסברי שיש מדרגות מדרגות ברמת הצורך, ולא הסכימו התוס' לקבל שאם אין ברצונו לכתחילה לבוא לידי כך זה חשיב כאילו אין צורך במלאכה, דסו"ס היום הזה יש לו צורך במלאכה והוא חפץ בה.

¹⁶ ובעיקר סתירת דברי התוס', דבתוס' כאן נקטו שצריך שיהיה הבנין האחרון טוב מן הראשון, ואילו לעיל בפרק במה מדליקין מסקנתם היא שבבנין לא משכחת לה שהבנין האחרון טוב יותר מאילו לא היה שם בנין מעולם, עי' מהרש"א כאן שנחלקו אם מלאכות שבת ילפינן רק מעשיית המשכן או גם מהקמת המשכן, והיינו כאשר פירקו והקימו את המשכן בסדר המסעות.

וכבר העירו על דברי מהרש"א דהא מיהת פשיטא דילפינן נמי מהקמת המשכן, כעולה מתוך דברי הגמ' בפרק במה מדליקין שהקשו מהמשכן דהוה סותר על מנת לבנות שלא במקומו, יעו"ש.

וזהו דסברי שה'דומיא דמשכן' נותן לנו מושג והגדרה בדרגת ושיעור הצורך במלאכה, וכן נראה בכל אריכות דברי התוס'.

ומעתה נראה דהא מיפשט פשיטא להו להתוס' שאין לדמות גוונא דמפס מורסא לגוונא דצידת נחש שלא ישכנו וכיוצא בזה, כי זוהי דרגה אחרת באינה צריכה לגופה, שהרי בצידת נחש אינו צריך לנחש כלל אלא רק לסלקו מאותו המקום, ואילו במפס מורסא במצב הנוכחי הוא זקוק לאותו הפתח להוציא ממנו המורסא, ולכן נקטו גוונא דקריעה למירמי אימתא שזה דמי טפי כי הרי במצב הנוכחי הוא צריך לקריעה בשביל להטיל אימה.

ואולם לתרין שיטת רש"י יש לומר דשאני קריעה, שהוא אינו צריך להחפצא של הקריעה, ואינו צריך אלא לעשיית הפעולה על מנת למירמי אימתא, וגרע ממפס מורסא שצריך כיום הזה להפצא דהפתח עצמו¹⁷.

ובביאור שיטת התוס' שהקשו מדין קריעה, יש לומר על דרך שנתבאר להדיא בלשוננו של רבינו תם בספר הישר (סי' רצ): וקורע כסותו בחמתו נמי למירמא אימתא בקריעתו [רמי] אימתא וחוי מתקן בגופו של דבר. והיינו דסו"ס נעשה כאן תיקון בגוף פעולת הקריעה, ואף שאין התיקון בבגד אלא בפעולה¹⁸.

הערות וביאורים בדברי התוס' (קו, א ד"ה דאמר)

[יב] בתוס' ד"ה דאמר. דאי לאו שריפה עצמה חשיבא תיקון משום בישול פתילה לא הוה אסורה אף על פי שמתקנת בכך דכיון שאינה אלא משום שריפה לא הוה חשיב תיקון ולא מייחייב, וכן מוציא מרא לחפור לקבור בו מת לר"ש כמו מוציא כים לקבל בו זיבה בפ"ק.

לכאורה דברי התוס' צ"ב טובא בכמה אנפי.

א' מאי דמייתי מהך דמוציא מרא לחפור לקבור בו מת ומוציא כים לקבל בו זיבה אליבא דר"ש, צ"ב הא השתא קיימינן אליבא דר' יהודה דפליג על ר"ש ומחייב במלאכה שאצל"ג, ומחייב תיתי לדמות דין והגדרת מקלקל או מתקן אליבא דר"י לדין מלאכה שאצל"ג אליבא דר"ש.

ב' וביותר, דהתינח אליבא דרש"י דיסוד דין פטור מלאכה שאצל"ג אליבא דר"ש היינו מהלכתא דמלאכת מחשבת אסרה תורה, ואף מקלקל פטורו הוא משום הך הלכתא גופא, כמו שנתפרש להדיא בלשון רש"י (לעיל לא, ב ד"ה לעולם; סנהדרין פד, ב ד"ה מקלקל הוא), ולא רחוק הוא לדמות הסברות.

אבל אליבא דשיטת התוס' (צד, א) הנ"ל דיסוד דינא דמלאכה שאצל"ג היינו משום דבעינן דומיא דמשכן, מה ענין הך דינא אליבא דר"ש לנידון מהו מקלקל ומה נחשב לתיקון.

ג' ועוד קשה טובא, שכאן השוו התוס' גוונא דמוציא מרא לחפור לקבור בו מת למוציא כים לקבל בו זיבה, ואילו לעיל בדברי התוס' שם נתבאר "וזב בכים שלא יטנפו כליו הוי אינה צריכה לגופה שאינו צריך לכים עצמו ואפילו למנות ראיותיו או נקים דצריך הכים מ"מ

¹⁷ בהגדרת מפס מורסא, יעויין עוד קושיית הגרע"א בריש כתובות ובספר ברכת שמואל כתובות סי' יג.

¹⁸ ונמצא שמסקנת התוס' להגדיר את 'שובר כלים למירמי אימתא על אנשי ביתה' כמלאכה שא"צ לגופה, דבמשכן היתה קריעה לצורך תיקון הדבר הנקרע, ובמקלקלין בעי שיהיה צריכה לגופו ולגופה, היינו דלא כהבנת ר"ת שקריעה כזו נחשבת לתיקון בגוף הדבר, ועיין.

אין צריך להוצאה זו דה"נ סגי ליה אי יתיב בחד דוכתא", וסברא זו דסגי ליה אי יתיב בחד דוכתא ודאי לא שייכא במוציא מרא שהוא זקוק להוציא המרא.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' רכח) כתב בזה, וז"ל, והנה במה שהידשו התוספות בשם ר"י דמוציא מרא לחפור בו לקבור בו את המת פטור לר' שמעון חולק על זה בעל ספר יראים [סי' רעד, דף קמא ע"ב]. כיון דהפטור הוא רק משום אינה צריכה לגופה. והתינה המוציא מת דאינה צריכה לגוף המת. אבל מוציא מרא הרי צריך לגוף המרא. והראי' ממוציא כים דחאה בעל הספר יראים. משום דסגי ליה אי הוה יתיב בחד דוכתא. וכן כתבו התוס' בשם ר"י בעצמם לעיל (דף צ"ד ע"א) וצריך עיון גדול ליישב דברי ר"י שלא יסתרו זה את זה.

ובאבנ"ז (או"ח סי' קלח) הוסיף בזה: ועל כרחך לומר דתוס' (דף ק"ו ע"א) שכתבו דמוציא מרה לקבור בו מת לר' שמעון הוא כמו מוציא כים לקבל בו זיבה חולקים על תוס' (דף צ"ד ע"א) [ומצינו גם ברש"י שנתחלף פירושו באותה מסכת כמו שכתב מהר"ל בגור אריה] ולשיטת תוס' (דף ק"ו ע"א) אף דהיה סגי לי' אי הוה יתיב בחד דוכתא חשיב צריכה לגופה.

ונראה להוסיף בזה שאין המחלוקת רק בדין זכ במסוים אם הוצאת הכים נידונית כמוציא מרא, או שיש כאן סברא מיוחדת דסגי ליה בחד דוכתא, אלא המחלוקת היא עקרונית בעיקר הביאור בפטור מלאכה שאצל"ג, שדעת התוס' כאן נראה כשיטת רש"י שמעם הפטור משום מלאכת מחשבת עם תוספת הסברא שאנו הולכים אחר רצונו במלאכה ובתכליתה של המלאכה ועיקרה לדידה, ודלא ככל דברי ר"י בתוס' לעיל דהטעם הוא משום דבעינן דומיא דמשכן.

והיינו שאם זהו דין דהוי דומיא דמשכן, מנא לן לילך אחר אחרית דבר, אדרבה, נדון את הפעולה כמות שהיא, ואם יש כאן פעולה מעין שהיתה במשכן נחייב, וכיון שיש כאן פעולה של תיקון מצד ביטול הפתילה או תיקוני גברא וכדומה, אף שהמעשה בכללותו עיקרו ותכליתו הוא קלקול, נדון את הפעולה כמלאכת תיקון שהייבים עליה.

ודווקא משום דהכא נוטה התוס' אחר סברת רש"י, דהיינו משום דאזלינן בתר רצונו שרוצה במלאכה זו ועיקר תכלית המלאכה, [או בדומה לזה ממה שנקטו הראשונים בביאור סברת מלאכה שאצל"ג] אזי יש לדון ולדמות דה"נ נקיש מסברא שאף כי ר' יהודה לא ס"ל דבעינן צריכה לגופה לחייב, אבל יתכן שמודה בסברא לגבי הגדרת המלאכה אם קלקול יש כאן או תיקון דניזיל בתר תכלית הדבר באחריתו.

נקודות בדברי הרמב"ן

[וג] יעויין לעיל מה שנתבאר בשיטת רש"י, ומתוך העיון באריכות לשון הרמב"ן נתברר לן בכמה דוכתי בלשונו כיסוד ההבנה הנ"ל בשיטת רש"י, והיינו בעיקר הדבר דלשיטת רש"י הגדרת המלאכה כקלקול או כתיקון מיתלי תליא בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ואצטט מלשונו: וא"ת נפקא ליה ממילה, תיקון דמילה מאי היא אי חשבית ליה תיקון דגופא א"כ כל מעמו של ר"ש בטל מעתה והרי חזר לדעתו של ר' יהודה, ואי לאו תיקון דגופא אלא כמלאכה שא"צ לגופה היא א"כ לאו תיקון הוא כלל לדברי ר"ש.

העולה מתוך דבריו בבירור דסבירא ליה בדעת רש"י דהנידון של הגדרת המלאכה אי הוי תיקון או כקלקול מיתלי תלי בנידון אי המלאכה חשיבא צריכה לגופה, ואין להפריד בין הנידונים.

אולם נראה שהרמב"ן חולק על ההצעה לומר שנתגלה בתורה שהייבה על חובל ומבעיר שלא זו בלבד שהייב כה"ג על קלקול, אלא שמה"ט חשיב נמי מלאכה הצריכה לגופה, ויתכן

דהיינו טעמא משום שהוקשה לו מאי טעמא דהגמ' מהדר לבאר פלוגתא דר"ש ור"י בדיון קלקול ותיקון, ומבאר טעמא דר"ש משום דיליף מגילוי התורה במילה והבערת בת כהן, נימא שמחלוקתם נובעת ממחלוקתם בדיון מלאכה הצריכה לגופה, שלשיטת רבי שמעון הפוסט במלאכה שאצל"ג, מוכרחים אנו לומר שחובל ומבעיר חייב רחמנא אף במקלקל, ור"י שלא הוצרך לזה בדוכתיה קאי לפטור ככל מקלקל.

ואף שבאמת בסוף דברי הרמב"ן מצינו שמצדד כן בשיטת רבי אבהו, וז"ל, ועוד נראה לי דלר' אבהו נמי לר"ש מלאכה הצריכה לגופה בעי דומיא דמילה, ומשום הכי פטרי' נוטל את הקין מפני שהוא מתכוין לקוץ ולא לחבורה, אבל סבר ר' אבהו דחובל בחבירו מאחר שהוא מתכוין לאותו הקלקול ולא לדבר אחר, ונמצינו למידין שקלקול בחובל חייב, מלאכה הצריכה לגופה מיקרי, שהרי הוא צריך לקלקול והתורה עשתה מקלקל כמתקן בחבורה, ובמילה עצמה לא חייבה אותו התורה אלא מפני הקלקול, והרי החופר גומא כדי שיכשלו בה בני אדם ודאי צריך לגופה מיקרי אלא שהוא קלקול ופטור הלכך בחובל שמקלקל בו חייב כאלו היה צריך לדם.

וצריך לומר שבדברי ר' אבהו לחוד אין דוחק כ"כ לפרש כן כנגד המשמעות הפשוטה בהמשך הגמ', ועדיין צ"ב, שהרי עיקר דברי הגמ' קאי ודאי אליבא דר' אבהו.

האומנם שבלשונות רש"י ג"כ לא משמע שכל הנידון הוא בגדרי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ונראה שיש בכאן נידון גם בגדרי קלקול ותיקון, וצריך תלמוד.

והרמב"ן בהמשך דבריו שם העמיד יסודות בעיקר ההגדרה של צריכה לגופה, ובספר קהילות יעקב סי' מו האריך בביאור דבריו לגבי מלאכות בורר וכיוצא בזה שענינם הוא פעולת הפרדה, דסבירא ליה להרמב"ן שמחמת שנצרך לו ההפרדה חשיב שהפעולה נעשית בשני החלקים, יעו"ש, וכנראה הסברא משום שאנו מתייחסים לתערובת לפני ההפרדה כדבר אחד, וכחפצא אחד של תערובת, ולכן בחכמה שההפרדה והברירה נידונות כפעולה בכל התערובת.

ובאמת במילה וכד' הסברא פשוטה טפי, שהרי זה ברור שלא נאמר על אחד שעשו לו ניתוח בגופו, שהיתה כאן רק פעולת הסרה וסילוק, אלא ממש הגברא הוא 'מנותח' שנטלו ממנו עצם מעצמיו, ודוק.

אכן נראה שעיקר המחלוקת של הרמב"ן כאן עם שיטת רש"י אינה בנקודה זו, אלא בהנחת יסוד אחרת, וכפי שיתבאר אי"ה.

הנה כל אריכות דברי הרמב"ן היא להפריד בין הדבקים, שהנידון של קלקול ותיקון לא שייך להגדרת המלאכה אם היא צריכה לגופה, ושייך לקבוע על מלאכה שהיא קלקול, ומ"מ היא נחשבת כצריכה לגופה¹⁹.

¹⁹ ועיקר הדבר מבואר להדיא בדברי התוס' (קו, א ד"ה בחובל) שהקשה לר' אבהו דמחייב בחובל וא"צ לכלבו, כיון דא"צ כלל ה"ל מלאכה שא"צ לגופה, ואע"ג דר"ש מחייב מקלקל בחבורה, מ"מ בעי צריכה לגופה, ותיירץ דאפילו במקלקל גמור משכחת לה צריכה לגופה כגון חובל ומבעיר באיסורי הנאה שסבר שיכול ליתן לכלבו ולבשל בו קדירה. וע"ז מוסיפים: ור' אבהו אע"ג דלא חשיב צורך מצוה תיקון מ"מ צריכה לגופה חשיב.

ולכאורה נראה שהוקשה להו החלוקה בין הנידון אי הוי קלקול לנידון אי הוי צריכה לגופה, וע"ז הוצרכו למייתי ראיה מצורך מצוה, וס"ל כשיטת הרמב"ן שאף קלקול יכול להחשב כצריכה לגופה. נוצ"ב למה הוצרכו למצוא הציור שמועה וסובר ליהנות מאיסורי הנאה, ולא העמידו בקלקול של צורך מצוה, דמ"מ צריכה לגופה הוי.

ויש לבאר יסוד הדבר, משום שקלקול ותיקון זה להגדיר את התוצאה שהתקבלה מן הפעולה ב'הפצא' אי הוי תיקון או קלקול, ובוה ישנה הגדרה כוללת ועיקרית, ולכן מילה אף שהוא צורך מצוה ותיקוני גברא זה נחשב לקלקול, כי בעצם ישנו "קלקול בגופו שהנימול נשאר חבול וחולה" וכן בהבערת בת כהן "כיון שאין הנאה לאדם ממנה אינו אלא כמקלקל בעצים" והוי קלקול.

אולם הגדרת צריכה לגופה היינו ביחס לפעולת המלאכה, ואם יש לעושה צורך בפעולה נחשבת המלאכה צריכה לגופה, כי הצורך נמדד לפי איכות הפעולה ולא לפי התוצאה בחפצא, ופעולה שמניבה קלקול בחפצא אך היא נצרכת לעושה נחשבת כמלאכה הצריכה לגופה, ועיין.

שיטת הר"ן

[יד] הר"ן האריך להקשות על דברי הרמב"ן הנ"ל²⁰, ודוחה את סברתו.

ומבאר בזה"ל, לפיכך אני אומר דהכי קאמרינן לר"ש כיון דסבירא ליה דמלאכה שא"צ לגופה פטור עליה כל שאתה מוסיף תיקון בדבר שאינו מגופה של מלאכה, אי אתה מוסיף חיוב במלאכה, אדרבה אתה מוסיף בה פטור, דכל היכא שהתיקון שאינו מגופה יותר חשובה מלאכה, הוא יותר נגדרת אצלו והיא נעשית טפילה לאותו דבר שהוא פוטרה ומגרע כחה. הילכך כיון דגלי רחמנא דמילה מלאכה היא דהא אצטריך למשרייה, ש"מ דמקלקל בחבורה חייב, שאי אפשר לך לומר שמפני תיקון מצוה שבה חייב עליה שהתיקון שאינו מגופה של מלאכה אינו מוסיף בה חיוב אלא פטור, וכאן אין אותו תיקון שאינו מגופה של מלאכה [פוטרה לפי שאין אותו תיקון מגופה של מלאכה] נמשך ויוצא מעצמו של מלאכה מגופה אלא מחמת מקרא שצותה התורה בכך דאין המלאכה טפלה [לו] וכו', יעו"ש²¹.

העולה מדבריו סברא חדשה בהגדרת דין צריכה לגופה, שאין הגדר משום דבעינן ליצוק תוכן חיובי לפעולה על מנת לחייבו, אלא שכאשר עושה הפעולה לתכלית אחרת, זה מפקיע מן הפעולה את שם המלאכה שבה, ולכן דווקא כאשר אותה תכלית צדדית שאין עליה חיוב מלאכה היא עיקר שהיא מטפילה אליה את הפעולה מהניא לפטור מטעם אינה צריכה לגופה.

ונפ"מ גדולה בסברא זו, בגוונא שעושה הפעולה ואין לו שום צורך במלאכה, כגון חופר גומא ואינו צריך אפילו לעפרה, דבמג"א (סי' שיד ס"ק ב) הביא שיטת תרומת הדשן דחייב לכו"ע.

והמג"א תמה עליו, דהא זהו מלאכה שאין מתכוין, וכן הוא מקלקל, וכן הא הוי מלאכה שאצל"ג, ולכו"ע יהא פטור. [ועי' בט"ז שם].

²⁰ ועיקר נקודת קושיית הר"ן היא שאין הר"ן מסכים עם החלוקה של הרמב"ן שלגבי הגדרת צריכה לגופה נחשב הצורך של מילה והבערה כצריכה לגופה, ואף שהמלאכה מוגדרת כקלקול ולא כתיקון, והיינו שעד כמה שהפעולה עצמה מוגדרת כקלקול, והתיקון הוא דבר חיצוני, שוב אין זה נחשב 'צריכה לגופה'. ועי' באריכות בספר נתיבות שלום סי' כג אות מב – נב.

²¹ ולדברי הר"ן נמצא שאין נידון של מלאכה שאינה צריכה לגופה במילה, כי צורך מילה של מילה הוא דבר צדדי ואין בו כח להפקיע את השם מלאכה ולהטפיל את כל הפעולה לאותו הצורך.

ברם לפי סברת הר"ן הנ"ל שפיר כתב התרוה"ד דה"ה בחופר גומא, אם אינו צריך אפי' לעפרה, דאין לו שום צורך אחר, הרי הוא חייב לכו"ע, כיון דאין מה שיבטל ממנה שם מלאכה, ונשאר מלאכה²². וכן כתב בשו"ת אבני נזר או"ח סי' קפט.

וכן נראה לכאורה מסברא, דאטו אם יעשה אדם מלאכה גמורה, כגון יעשה מנעלים וכיוצ"ב, ואינו צריך להן אלא זורקן ברה"ר, אטו נימא דהוי משאצל"ג ופטור, דמסברא ודאי נראה דחייב.

וע"כ דדוקא כשיש לו צורך אחר בהמלאכה, זה מבטל ממנו שם מלאכה, משא"כ בלא שום צורך זה נחשב למלאכה בעצמותו מצד עצם הפעולה.

ולכאורה הדבר תלוי באם ה'מחשבת' זה החפצא של המלאכה, דלפי המג"א נראה שמלאכה שתמית בלי 'מחשבת' של העושה אינה מלאכה, ואילו לדעת הר"ן המלאכה בעצמותה היא מלאכה, וה'מחשבת' זה תנאי שלא יפקיעו מן המלאכה ע"י המחשבה את המלאכה, ועיין.

קושיא עצומה בסוגיא דכריתות

[מז] איתא בכריתות (כ, א): תנו רבנן החותה גחלים בשבת חייב חטאת; רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי אליעזר ברבי צדוק חייב שתים, מפני שהוא מכבה את העליונות ומבעיר את התחתונות. במאי עסקינן אי דקא מיכוין לכבות ולהבעיר, מאי טעמא דמאן דפטר אלא דלא קא מכין להבעיר, מאי טעמא דמאן דמחייב תרתי. רבי אלעזר ורבי חנינא דאמרי תרווייהו כגון שנתכוין לכבות העליונות כדי להבעיר את התחתונות, דתנא קמא

---

²² ומעין סברא זו מצינו במחצית השקל (סי' רעה ס"ק א) בביאור חילוקו של רבינו אברהם בן הרמב"ם בין דין דבר שאינו מתכוין והוי פסיק רישא לדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, וז"ל המובא בכס"מ (פ"א ה"ז, וראה בשו"ת מהר"ם אלשקר סימן קד): ההפרש שיש בין מלאכה שאינה צריכה לגופה ובין פסיק רישא ולא ימות הוא דגבי פסיק רישא אינו מכוון למלאכה כל עיקר אלא שהיא נעשית בהכרח. כגון שסגר פתח ביתו והיה שם צבי שהוא לא כיון לשמירת הצבי אלא שהמלאכה נעשית בהכרח. אבל מלאכה שאינה צריכה לגופה הוא מתכוין לגוף המלאכה אלא שאינו מכוין לתכליתה. מיסוד ה"ר אברהם החסיד בשם אביו ז"ל.

וביאר במחצית השקל וז"ל, אבל לדעת הטור דפסק כרבי שמעון דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, ובפסיק רישא חייב, לפי סברת הר"ר אברהם אדרבא איפכא מסתברא, דיותר ראוי לחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה דעל כל פנים נתכוין למלאכה, מלחייב בפסיק רישא דלא נתכוין כלל למלאכה. וכן קשה לרבי שמעון גופה דפוטור במלאכה שאינה צריכה לגופה ומחייב בפסיק רישא.

וצריך לומר דבשבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אם כן יש לומר במלאכה שאינה צריכה לגופה דנתכוין למלאכה ולא נתכוין לתכליתה, הרי מחשבתו הוציאה מכלל מלאכה. מה שאין כן בפסיק רישא, דלא נתכוין כלל למלאכה, ולא הוציא מחשבתו מכלל מלאכה. וראה עוד בשו"ת לבושי מרדכי או"ח קמא סי' נט.

וגם בערוך השולחן (סי' רמב סעיף לד) ביאר על דרך זה את חילוקו של רבינו אברהם, והוסיף לדמותו לדין כוונה הפכית בקיום מצוות, וז"ל, ולענ"ד נראה דהעניין כן הוא ולדוגמא בעניין מצוות יש פוסקים שצריכים כוונה ויש פוסקים דאף כשאינו מתכוין יצא דהוי כמתכוין ומ"מ אם מתכוין שלא לצאת הכל מודים שאינו יוצא וכן הוא במלאכות שבת דודאי בעינן כשעושה המלאכה האסורה יכוין לה ואין הכוונה מעכב דא"כ יעשה כל המלאכות ויאמר שאינו מכוין לזה אלא וודאי כשאפילו עושה בלא כוונה מלאכה כלל כיון שעושה בדרך המלאכה מה מועיל העדר כוונתו והרי בהכרח כוונתו נעשית וזהו ענין הפסיק רישא אבל אם באמת מכוין להמלאכה אלא שעושה אותה בשביל תכלית אחר הוי כמו במצוה כשנתכוין שלא לצאת וה"נ לא שייך לומר דהוי כמתכוין דודאי הוא מתכוין אבל מתכוין לתכלית אחר ולא לגוף האיסור של המלאכה ולכן בצידת צבי שאינו מתכוין לכלום וכן ראש עוף לצחיקת הקמן אינו מתכוין לכלום משא"כ החופר גומא וא"צ אלא לעפרה דודאי מכוין להפירה אלא לצורך תכלית אחר והיינו לתכלית העפר אבל בצידת צבי אינו מכוין לצידה כלל וכן בראש עוף לצחיקת קמן אינו מכוין להריגה כלל וגרע מפי שהרי בע"כ נעשית המלאכה והוי כמכוין.

קסבר מקלקל בהבערה פטור, ורבי אליעזר ברבי צדוק אמר חייב. וכן אמר רבי יוחנן בנפח שנו. אמר רבי יוחנן עד כאן לא נתגלתה טעמא של הלכה זו.

והנה כבר הקשו התוס' (הובא בע"ב ד"ה כיון) על דינו של ראב"צ שהחייב שתיים, וז"ל, ואף על גב דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה בהא סבירא ליה כר' יהודה דמחייב אף על גב דסבר כרבי שמעון במקלקל בהבערה ולרבנן אינו חייב משום הבערה דמקלקל בהבערה פטור.

והנה זה ישוב אליבא דשיטת התוס' בשמעתין דסבירא ליה שמה שנחלקו ר' אבהו ור' יוחנן אי חובל ומבעיר בעלמא בשבת חייב או רק חובל בצריך לכלבו וחובל בצריך לאפרו היינו בשיטת ר' שמעון גופיה, וא"כ נמצא שניתן לסבור כר' שמעון במקלקל בהבערה וכו' יהודה במלאכה שאצל"ג, כיון שהחייב של מקלקל לא תליא בדין מלאכה שאצל"ג.

אבל לשיטת רש"י שכל דברי רבי אבהו דר"ש סבר לחייב כל חובל ומבעיר בשבת אע"ג דמקלקלין נינהו היינו משום ההכרח מחמת דין הפטור דמלאכה שאצל"ג, לכאורה ל"ש לסבור כר"י בדין מלאכה שאצל"ג ומ"מ לסבור שמקלקל חייב כר"ש, כי כל סברת ר"ש מבוססת על ההכרח הזה.

ובאמת דבר זה צ"ב טובא, מהיכי תיתי יתחייב על ההבערה בנוסף לכיבוי, והרי זה האופן היותר מובהק של אינה צריכה לגופה בדומה לחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה, שהרי לא ניהא ליה לנפח כלל בהבערת התחתונות²³, אלא שהחליט שלמרות הבערת התחתונות כדאי לו לכבות העליונות,

ומצאתי שכיוצא בזה הקשה המאירי בשמעתין אחר שהביא כעין קושיית התוס' בכריתות בנוסח אחר, ואת ישובם, הוסיף וז"ל, ומ"מ יש לך לשאול לדעת התולה מחלקת מקלקל בחבורה והבערה במחלקת מלאכה שאינה צריכה לגופה היאך אתה אומר כן. [וישובו של המאירי לא מהני ליישב קושיא זו].

ובירושלמי פרק כמה מדליקין איתא: הבעיר וכיבה בנפיחה אחת חייב שתיים. א"ר אבדימי אחוי דרבי יוסי הדא אמרה נפח בכלים ושיברין משלם נזק שלם. החותה גחלים מתחת הקדירה בשבת חייב. ר"ש בן אלעזר בשם ר' לעזר בי ר' צדוק חייב שתיים. אחת שכיבה את העליונות ואחת שהבעיר את התחתונות. וחותרה גחלים ומתחמם כנגדן בשבת פטור. ר' יעקב בר אבא אמר במחלוקת כמאן דמר אינו חייב אלא אחת. ברם כמאן דמר חייב שתיים חייב. דמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן לית כאן חייב שתיים אלא מעלין עליו כאילו חייב שתיים.

ובשיירי קרבן שם הביא דברי הגמ' בכריתות הנ"ל, והוסיף וז"ל, והדבר תימא למה לא נתפרשה, הא איהו הוא דקאמר בנפח שנו דלא ניהא ליה לנפח להבעיר גחלים ולא הוה צריך אלא לכבוי העליונות שצריך לפחמין ונתכוין לכבות העליונות שהן גסות ואף על פי שידע שיבערו התחתונות נתכוין לכיבויין של אלו ע"מ שיתבערו אלו אף על פי שהוא מקלקלים אצלו ופליגי במקלקל בהבערה א"כ יפה נתפרשה. ורש"י לא פי' טעמו של דבר מאי קא קשיא ליה לר' יוחנן. ונ"ל דר' יוחנן לשיטתו דגרסי' בבבלי בפ' האורג תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר א"ל פוק תני לברא חובל ומבעיר אינו משנה ואת"ל משנה חובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לאפרו ולא מוקי לה כראב"צ אלא ודאי דסובר ר' יוחנן דמקלקל בהבערה לכ"ע חייב לכך קאמר עד כאן לא נתגלתה טעמא של הלכה זו למה ראב"צ מחייב שתיים דמקלקל בהבערה פטור ועיקר הטעם שאין ראב"צ מחייב שתיים אלא שהוא כאלו חייב שתיים.

²³ כך מבואר בדברי רש"י, ולא כמו שפירש רבינו גרשם לפי גירסתו דמיירי כאשר הוא צריך לאפר. ובלשון הגמ' משמע טפי כפי' הרגמ"ה, ורש"י נדחק בלשון הגמ' 'כדי להבעיר את התחתונות'.

אבל בודאי דבריו דחוקים מאוד בפשט דברי הגמ' בכריתות, דלפי פשוטו 'עד כאן לא נתגלתה טעמא של הלכה זו' היינו עד לביאורו של ר' יוחנן, וכך מפורש להדיא ברכינו גרשום, וכנראה מה"ט גרים 'ר' ירמיה', ועי' בשיט"מ שם.

והגאון רבי אליהו ליברמן שליט"א הוסיף להקשות עוד בשיטות הראשונים, בשיטת התוס', הרי מבואר בשיטת התוס' בשמעתין דר' יוחנן סבר דר"ש נמי לא מחייב אא"כ איכא קצת תיקון כגון דצריך לכלבו ולאפרו, ואילו בלשון התוס' בכריתות לא ברירא מילתא אם אמנם יש לאותו הנפח תועלת ותיקון באפר של התחתונות, "ומשאין הפחמין דקין כי אינו חפץ בהן להתחמם רק שיעשו אפר וזהו קלקול ואינן ראויות לשום דבר, והיה רוצה שיתאכלו לגמרי ויהיו אפר, וזהו נתכוין לכבות העליונות כדי להבעיר התחתונות ואותה הבערה של תחתונות אינו חפץ בהם כי אם שיעשו אפר, וזהו קלקול.

מחד גיסא משמעות לשונם שאין לו תועלת באפר, ומאידך מבואר היטב בדבריהם שהוא חפץ ורוצה באפר, ואף שבאמת יש כאן קלקול ביחס ליעוד של הגחלים אצלו שהוא צריך אותם לפחמים, מ"מ ודאי קצת תיקון יש כאן. [ועי' בהגהות הרש"ש שם וז"ל, מש"כ דא"ר לשום דבר ל"ד דהרי ראויין לכיבוס בגדים. ולנגב בהן את הכלים כדאיתא בשילהי ע"ז. ולהניחן ע"ג מכה מנחות (ר"ד נב)].

וכן הקשה על שיטת הרמב"ן שמחלוקת ר"א וריו"ח דשמעתין היא בדין מלאכה שאינה צריכה, ונמצא דריו"ח סבר שבמלאכה שא"צ לגופה פטור אף בחובל ומבעיר, היאך יכלכל הדין דחייב שתים גם משום כיבוי.

=====